

O‘ZBEK TILIDA RANG BILDIRUVCHI SO‘ZLAR TAHLILI**Rahmon Ernazarov***SamDU 1-kurs tayanch doktoranti*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o‘zbek tilida rang bildiruvchi so‘zlar tahlili, ularning kundalik hayotimizdagi qanday ahamiyat kasb etishi hamda mumtoz adabiyotimizning nodir namunalarda rang bildiruvchi so‘zlarning ma‘nolari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *rang, belgi, ma‘no, xususiyat, qora, nutq, ifoda, hayot.*

Ranglar hayotning turli sohalarida o‘z o‘rnini topgan va turli vazifalar, funksiyalar va ramziy ma‘nolar bilan hayotimizda mavjuddir. Tabiatning har bir elementida, kechasi-yu kunduzida, yer va osmonda, namoyon bo‘lib uni go‘zallashtirgan, uni o‘ziga tortgan, unda turli fikr va tuyg‘ularni uyg‘otgan, gohida achchiq-shirin tushlarimizda namoyon bo‘lgan ilhomlantiruvchi vositalardan biri bu ranglardir.

Bu ramziy tushunchalar, funksiyalar bilan tarixiy jarayonning vizual elementi bo‘lishdan tashqari aloqa vositasiga ham aylangan. Olimlarning fikriga qaraganda, hozirda hayotimizda qo‘llanilayotgan ranglarning ramziy ma‘nosi odamlarning tasavvur dunyosidan kelib chiqqan va hozirgacha tarixan ifodalagan ma‘nolarini saqlab qolgan. Xususan, “qora, ko‘k” so‘zlari turkiy xalqlarda ham “ulug‘, osmon” kabi ma‘nolarni, ham rang ma‘nosini ifodalagan. Ko‘k so‘zi o‘tgan yuz yilliklarda “moviy, yashil, malla” ma‘nolarida ham qo‘llanilgan. She‘riy parchalarda bulardan qaysi biri ekanligi esa ma‘nodan va qilingan o‘xshatishlardan anglashiladi. Jumladan, Hamdulloh Hamdiy nafasi to‘xtagani bilan rangi o‘zgarib turuvchi yuzni, Alisher Navoiy esa urilganda rangi o‘zgarib turuvchi yuzni tasvirlagan. Quyidagi baytda nafasi bo‘g‘ilgandan so‘ng kishi yuzida aks etuvchi holat, ko‘karish aks etgan. Bu esa ko‘k so‘zining rang ma‘nosida ekanligini anglatadi.

Nefesi baġlanup gogerdi yuzü

Mürde gibi göge dikildi gözü (Hamdulloh Hamdiy, Yuzuf va Zulayho).

Ko‘pgina ijodkorlarning baytlarida qora so‘zi tasvirlanayotgan yor bilan aloqador ko‘z, soch, shuningdek, oshiqqa bergan azob kechalari – tun kabi tushunchalar bilan bog‘lanadi. Buni quyidagi baytda ko‘rish mumkin:

Qaro ko‘zum, kel-u, mardumliq emdi fan qilg‘il,

Ko‘zum qarosida mardum kebi vatan qilg‘il.

Ushbu baytda Alisher Navoiy oshiq tarzida so‘z boshlab, yoriga to‘g‘ridan-to‘g‘ri “qaro ko‘zum” deb murojaat qiladi, undan kelib odamgarchilik (“mardumlig‘”) qilishni, yana ham aniqrog‘i, oshiq ko‘zi qorasida gavhar («mardum kebi») vatan tutishni so‘raydi. “Mardum kebi” ifodasida zimdan “odamdek” degan ma‘no ham yashirin. Bilamizki, ko‘z qorachig‘i ichida yana qop-qora gavhar (“gavharak” ham deyishadi)

bor. Sharq mumtoz she'riyatida ko'zning qop-qora bo'lishi go'zallikning bir belgisi sifatida ham qaraladi.

Ranglar yordamida inson his-tuyg'ularini, tabiatni, mavjud narsalarni, fikrlarini tushuntirishga harakat qiladi. Insonlar buni "moddiy haqiqatga ega bo'lgan va barcha qiymatini o'zida olib yuradigan go'zal modda" deyishadi.

Ranglar o'z xohish-istaklarini va orzularini ifodalash uchun insonlarga bir vosita sifatida xizmat qiladi. Insonlar kundalik hayotida o'z istaklarini, turli fikrlarini, his-tuyg'ularini, vaziyatlarni boshqalarga yetkazarkan, ba'zan uni tashqi dunyoga ranglar bilan aks ettirgan. Tabiat bilan bog'liq bo'lgan ranglar shu tariqa odamlar tomonidan qo'llaniladigan ikkinchi, alohida bir ba'zi tushunchalarni ifodalaydigan bir tilga aylangan. Bu ramziy til faqat shaxslar va ularning dunyosi bilan chegaralanmaydi. Ranglar yo'ldoshlik etgan insonlari bilan birgalikda jamiyat bilan aralashib ketgan. Vaqtlar o'tishi bilan diniy, milliy ramzlarni ifodalab kelgan.

Odamlar uchun ikkinchi ramziy til bo'lgan, shuningdek, og'zaki til, ranglar, jamiyat va xalqlarning madaniyati, an'ana va urf-odatlarida turlicha ma'no va funksiyalarni bajarib kelgan. Avvalo, rag'batlantiruvchi, yo'naltiruvchi, ma'lumot beruvchi. Ranglar hayotni tushunarli va mazmunli qiladigan xabarlar, maslahatlarni o'z ichiga oladi va ijtimoiy hayotimizni tartibga solishda faol ishtirok etadilar. Ranglar qadim zamonlardan beri ijtimoiy hayot tartibini saqlab kelgan, munosabatlarni tartibga soluvchi element sifatida ishlatilgan. Ranglar ham diniy, ham mazhabviy va siyosiy qarashlarni ham ko'rsatdi. Ba'zan davlat, millat ramzlarga aylangan. Tarixning har bir davrida, bugungidek, davlatlar, turli diniy va siyosiy jamoalar o'ziga xos rang yoki ba'zi ranglarni yaratdilar. Har bir xalq va jamiyat o'ziga xos rang madaniyatiga ega. Bu madaniyatning shakllanishida geografiyalar, e'tiqod va tajribalar muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, diniy va madaniy tilning bir qismi bo'lgan ranglar turli madaniyat va e'tiqodlarning bir qismidir.

Ular tarix davomida o'zlariga yuklagan ma'nolari bilan ajratish vositasi sifatida ishlatilgan. Mustaqil tarzda bir ma'no bera olgan, o'z ichiga olgan ma'nolar geografik hududlar, madaniyatlarga ko'ra o'zgargan, mavhum tushuncha va fikrlarni aks ettirgan, insonning xayol dunyosini, tuyg'ularini, qarashlarini, istak va xohishlarini tashqi dunyoga aks ettirgan ranglar insonning fiziologik va psixologik holatini ham namoyon qiluvchi bir vositadir. Odamlarning his-tuyg'ulari, fikrlari va harakatlariga ta'sir qiladi va o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Ranglar o'zlarini o'rab turgan odamlarga ham ta'sir qiladi va har bir lahzaga guvoh bo'ladi.

Bu uning shaxsiy va ijtimoiy hayotining tiliga aylanadi. Kishining ovqatlanishi, kiyinishi, ziynati, va kundalik hayotning har bir jabhasida boshqa ehtiyojlarga mos keladigan ranglar, Ular uning san'ati va adabiyotida ham o'z o'rnini topdilar. Butun tarix davomida orzularni, his-tuyg'ularni va fikrlarni ifodalash uchun ishlatiladigan san'at elementlaridan biri bo'lgan va foydalanilgan. Ranglar aloqa vositasi sifatida Asrlar davomida ularga berilgan ma'nolar bilan, his-tuyg'ular, fikrlar va

ma'lumotlarning ifodasi sifatida san'atning ko'plab sohalarida muhim vosita sifatida ishlatilgan. Ranglar, qadimgi davrlardan bugungi zamonaviy adabiyot davriga qadar yozuvchi va shoirlar xizmatida bo'lgan. Hamma davrlarda ham muhim rol o'ynagan. O'zlari yashayotgan zamon va geografiyaning, tabiat va jamiyatning bir qismi bo'lgan shoirlar ham ranglardan o'z ulushini oldilar. Shoirlar o'z his-tuyg'ularini, fikrlarini ifodalarkan, o'z bilim va tajribalarini etkazishda hayotning bir lahzasi yoki voqeesiga e'tibor berarkan, tabiatni tasvirlashda kundalik voqelikda ranglarning mavjudligi, ularning ifoda etadigan ramziy ma'nolar, ular bajaradigan vazifalar va ular beradigan ma'nolardan mahorat bilan foydalanadilar. Insonning kundalik hayotini go'zallashtirgan, turli kashfiyotlarga yo'l ochgan, uning tuyg'ularini tushunchalarini, qabullarini, radlarini va etiqodlarini tilda ifodalanishini taminlagan bu rangdir. Ranglar XIV-XV asrlarda qalamga olingan devonlarda va masnaviyalarda ham o'z vazifalarini bajargan. Shoirlardan kitobxonlarga ko'prik qurdilar, joylar, tabiat, fasllar, tunlar, kunlar, osmonlar, sayyoralar, yulduzlar, kundalik hayotning turli manzaralari, e'tiqodlari, istaklari, orzulari, his-tuyg'ulari, fikrlari, ideallari, dardlar, kasalliklar, shifolar, narsalar, ko'p yuzlar, odamlar, jannatlar, do'zaxlar, ilmlar. Ular tajribalarni, hatto oziq-ovqat va ichimliklarni va boshqa ko'p narsalarni olib kelishdi. Shoirlar har kuni hayotda ishlatiladigan ba'zi narsalar, kiyim-kechak, tabiat, davlatlar, xalqlar, odamlar, osmon, e'tiqodlar, ovqatlar, ichimliklar, davolanishlar, insonga xos ba'zi holatlar va hodisalar ular ranglar orqali ko'p orzular qilishdi va bu orzu hayollarini ranglar bilan ifodaladi, o'xshashliklar yaratdi.

Devon va masnaviylardagi ayrim baytlarda qora va yashil ranglarning bir-biriga bog'langanligi ko'rinadi. Shoirlar qora va yashil ranglarni turli xil qiyoslaganlar. Oshiqning yuzidagi sochlar kabi qora go'zallik elementlari "yashil" deb ta'riflanadi o'tlar, Xizir va hatto sirlar bilan ajralib turadi. Oqshomlarni yashil yaproqlarga yashil rangli bazi qimmatbaho toshlarga o'xshatishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pardayev Z. O'zbek tilida sifatlarning semantik-uslubiy xususiyatlari. – Samarqand, 2007. - 23 b.
2. Alisher Navoiy. "G'aroyib us-sig'ar".
3. Asqad Muxtor. Chinor. –Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. – 444 b.
4. Rauf Parfi. Turkiston ruhi. Saylanma. –Toshkent: Sharq, 2013. – 320 b.
5. Hamdulloh Hamdiy. Yusuf va Zulayho.
6. Islamova D. Linguistic representation and methods of its expression in artistic text. International Bulletin of Engineering and Technology (IBET). Volume: 3, Issue:7, – Amerika, 2023. – P. 137-141.
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=t18k

8. Islamova D. Hamid Olimjonning “O‘zbekiston” she’rida qo‘llanilgan transpozitiv so‘zlarning uslubiy va funksional-semantik xususiyatlari. SamDU “Ilmiy axborotnoma”. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. № 4. – B. 99-102. https://www.samdu.uz/upload/contentfiles/110x8f29IQ7Cs_ilmiy_jurnal.pdf#page=105